

Доказові стандарти у практиці Компенсаційної комісії ООН: уроки для України

В цьому документі зібраний наш аналіз практики Компенсаційної комісії ООН, яка була створена у 1991 р. Радою Безпеки ООН для розгляду заяв і виплати компенсацій за шкоду і збитки, завданих внаслідок незаконного вторгнення Іраку в Кувейт і подальшої окупації Кувейту в 1990–1991 рр.

Це успішний кейс реалізації механізму компенсації, досвід якого має бути врахований при реалізації Глобального компенсаційного механізму для України після повномасштабного вторгнення російської федерації до України у лютому 2022 р.

Видавець: аналітичний центр "Інститут законодавчих ідей". Всі права захищені.

Автори: Тетяна Хутор, Богдан Карнаух, Андрій Климосюк

Джерела фото: AFP, Rare historical photos. Фото на обкладинці - вперше в історії Кувейту головні вежі країни були підсвічені прапором іншої держави з нагоди 30-ї річниці відновлення незалежності, 2021

Публікація видана аналітичним центром "Інститут законодавчих ідей" в межах проєкту "Efficient reparations now".

Бріф підготовлено за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження». Матеріал відображає позицію авторів і не обов'язково відображає позицію Міжнародного фонду «Відродження».

ЗМІСТ

<u>Вступ</u>	4
<u>Про Комісію загалом</u>	5
<u>Категорії заяв</u>	7
<u>Пріоритетність і прискорена процедура</u>	10
<u>Предмет доказування</u>	12
<u>Доказові стандарти</u>	13
<u>Як це працює: окремі приклади застосування доказових стандартів</u>	
<u>Категорія «В»</u>	21
<u>Категорія «С»</u>	24
<u>Категорія «D»</u>	28
<u>Висновки</u>	30

Вступ

Агресивна війна, розпочата РФ проти України, принесла руйнування колосальних масштабів. Світовий Банк визначив що сума прямої фізичної шкоди становить **\$486 млрд** станом на грудень 2023 року. За іншими оцінками підсумкова сума збитків наближається до **\$1 трлн**.

При цьому наведені цифри не враховують найтяжчих, людських втрат. За оцінкою Верховного комісара ООН з прав людини, станом на кінець 2023 року **втрати тільки серед цивільного населення становили 29 330 осіб, із яких 10 191 загиблих і 19 139 поранених**. І ці цифри завжди подаються із застереженням, що реальні втрати можуть бути значно більшими, оскільки у статистиці відображаються лише достеменно підтверджені випадки, тим часом як в умовах війни дістати підтвердження часто неможливо.

Величезна кількість українців була змушена покинути свої домівки: за даними Міністерства соціальної політики, наразі кількість офіційно зареєстрованих **внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4.9 млн осіб**. Ще близько **6 млн українців** були вимушені покинути країну.

Відповідно до норм міжнародного права держава, відповідальна за міжнародно протиправні дії, зобов'язана відшкодувати у повному обсязі шкоду, завдану такими діями (*Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, ст. 31*). Так, усі збитки, завдані внаслідок агресії мають бути відшкодовані за рахунок агресора. З цією метою Комітетом Міністрів Ради Європи було прийнято Резолюцію (Resolution CM/Res(2023)3), котра запровадила перший із трьох елементів міжнародного компенсаційного механізму для України – міжнародний Реєстр збитків, завданих агресією РФ проти України.

Прогнози стосовно того, як працюватиме майбутній компенсаційний механізм мають будуватися на вивченні попередніх історичних прецедентів. Одним із останніх успішних механізмів компенсації вважається Компенсаційна комісія ООН, на необхідності врахування якої наголошує Рада Європи в Експертному звіті від листопада 2023 року.

Тому наш документ містить аналіз практики цієї комісії, що може бути корисним для визначення принципів роботи майбутнього механізму для України, який формується саме зараз.

1

Про Комісію загалом

Компенсаційна комісія ООН (надалі – Комісія) була створена у 1991 р. відповідно до Резолюції 692 Ради Безпеки ООН для розгляду заяв і виплати компенсацій за шкоду і збитки, завдані внаслідок незаконного вторгнення Іраку в Кувейт і подальшої окупації Кувейту в 1990–1991 рр.

Правовою основою компенсаційного механізму стало положення пункту 16 Резолюції 687 Ради Безпеки ООН, згідно з яким:

«Ірак... несе відповідальність за міжнародним правом за будь-які прямі збитки та шкоду, включаючи шкоду навколишньому середовищу і виснаження природних ресурсів, або шкоду, заподіяну іноземним урядам, громадянам і корпораціям в результаті незаконного вторгнення Іраку в Кувейт і його окупації».

Комісія не була судом або трибуналом, оскільки потреби установлювати винуватість Іраку не було – міжнародно протиправний характер вторгнення був установлений Радою Безпеки ООН і відкрито визнаний урядом Іраку. Регламент Комісії не передбачав докладно врегульованих змагальних процедур. Тож, діяльність Комісії мала більшою мірою адміністративну, аніж судову природу. Її задача головною мірою полягала у встановленні фактів і визначенні розміру компенсації(1).

Структурно Комісія складалася із таких органів:

Секретаріат

приймає заяви і перевіряє їх на відповідність формальним вимогам

Колегія комісарів

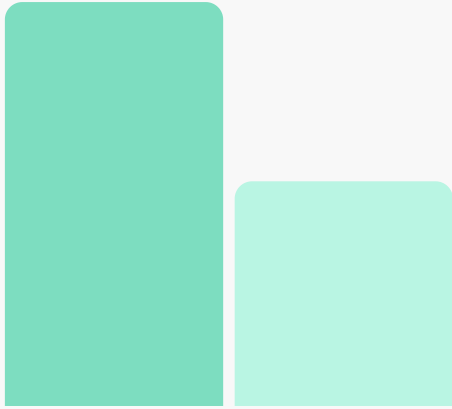
розглядають заяви по суті і рекомендують суму до виплати

Керівна Рада

приймає остаточне рішення про виплату

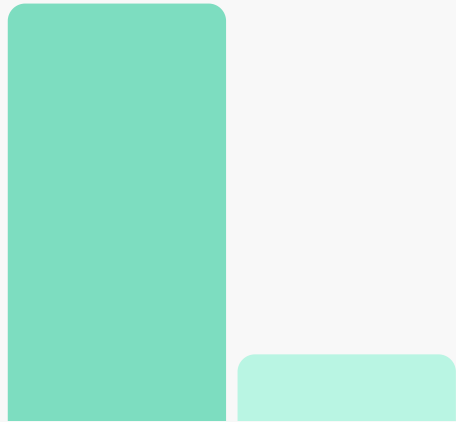
(1) Див.: <https://web.archive.org/web/20231004074610/https://uncc.ch/claims-processing>

Потерпілі фізичні та юридичні особи подавали заяви до Комісії не безпосередньо, а через уряди своїх країн, які збирали ці заяви на місцях і подавали до Комісії консолідованими «пакетами».

Загалом Комісія отримала близько **2.7 мільйонів** заяв, з яких задовільнила **1.5 мільйонів**

Загальна сума відшкодувань за поданими заявками сягала близько **\$325.5 млрд**, з яких Комісія задовільнила на загальну суму **\$52.2 млрд**

Комісія пропрацювала **31 рік** і завершила свою роботу, здійснивши виплати у повному обсязі, **наприкінці 2022 року**.

Президент Керівної ради Комісії представив Фінальний звіт до Ради Безпеки ООН за два дні до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну – **22 лютого 2022 року**.

2

Категорії заяв

Керівна Рада визначила шість категорій заяв.

а Категорія «А» – заяви про виплату фіксованої суми у зв'язку із вимушеним полишенням Кувейту або Іраку

Ці заяви подавали люди, які вимушено покинули Кувейт або Ірак в період між 2 серпня 1990 (день вторгнення Іраку в Кувейт) і 2 березня 1991 року (день припинення вогню).

Сума відшкодування за цією категорією була фіксована – **\$2500** на людину та **\$5000** на сім'ю. Проте, якщо заявник не претендував на відшкодування за жодною іншою категорією, то сума становила \$4000 і \$8000 відповідно.

б Категорія «В» – заяви про виплату відшкодувань за серйозні тілесні ушкодження та/або смерть члена сім'ї (батьків, дітей, іншого з подружжя)

При цьому серйозним ушкодженням визнавались:

- а) **втрата кінцівки;**
- б) постійне або тимчасове **істотне знівечення**, зокрема, істотна зміна зовнішності;
- в) постійна або тимчасова значна **втрата можливості використання або обмеження використання** органу, частини тіла, функції або системи;
- г) будь-яка травма, яка, якщо її не лікувати, **навряд чи призведе до повного відновлення** пошкодженої ділянки тіла, або ймовірно повне відновлення буде довготривалим(2).

Сума відшкодування за такими заявами становила \$2500 на людину та \$10000 на сім'ю. Проте, якщо особа вважала, що цієї суми не достатньо для залагодження шкоди, вона могла подати також заяву за категорією «С».

---

(2) Див.: Recommendations S/AC.26/1994/1 made by the Panel of Commissioners Concerning Individual Claims For Serious Personal Injury or Death (Category "B" Claims), 26 May 1994, p. 20.

С

Категорія «С» – індивідуальні заяви про виплату відшкодувань на суму до \$100 000 за шкоду різних видів

Заяви цієї категорії включали **двадцять один різновид** шкоди, серед яких: шкода, пов'язана із виїздом з Кувейту або Іраку, серйозні тілесні ушкодження, душевний біль і страждання, втрата майна, втрата банківських рахунків, акцій та інших цінних паперів; втрата доходу; втрату нерухомості, а також індивідуальні збитки бізнесу. Ця категорія охоплювала **вісім під-категорій**:

- C1: **Збитки, спричинені виїздом з Іраку або Кувейту, неможливістю виїхати з Іраку або Кувейту, рішенням не повертатися до Іраку або Кувейту, захопленням заручників або іншим незаконним утриманням під вартою;**
- C2: Збитки, спричинені **тілесними ушкодженнями;**
- C3: Збитки, пов'язані зі **смертю чоловіка/дружини, дитини або батьків** [заявника];
- C4: Втрата **особистого майна;**
- C5: Втрата **банківських рахунків**, акцій та інших цінних паперів;
- C6: Втрата **доходу**, несплачена заробітна плата або аліменти;
- C7: Втрата **нерухомого майна;**
- C8: Індивідуальні **втрати бізнесу.**

Додатково до цього, для під-категорій «C1», «C2», «C3» і «C6», заявники могли вимагати також відшкодування завданої **моральної шкоди** (mental pain and anguish, MPA) відповідно до стандартів та обмежень, установлених у Рішеннях 3 і 8 Керівної Ради(3).

d

Категорія «D» – індивідуальні заяви про виплату відшкодувань на суму понад \$100 000 за шкоду різних видів

При цьому види шкоди – ті ж самі, що і в **категорії «С»**.

(3) Report and Recommendations S/AC.26/1994/3 made by the Panel of Commissioners Concerning the First Instalment of Individual Claims for Damages Up To Us\$100,000 (CATEGORY "C" CLAIMS), 21 December 1994, p. 7.

е

Категорія «Е» – заяви корпорацій, інших приватних юридичних осіб та підприємств державного сектору

Такі заяви стосувалися збитків за будівельними або іншими **контрактами**, збитків від **несплати** за товари або послуги, збитків, пов'язаних зі знищенням або захопленням бізнес-активів, **упущеної вигоди**, збитків нафтового сектору тощо.

f

Категорія «F» – заяви, подані урядами та міжнародними організаціями, в тому числі за шкоду, завдану навколишньому природному середовищу

Такі заяви охоплювали **витрати держав на евакуацію своїх громадян**, наданням їм допомоги, збитки у зв'язку із пошкодженням дипломатичних будівель, втратою або пошкодженням іншого державного майна, а також **шкоду навколишньому середовищу** і виснаження природних ресурсів в регіоні Перської затоки, в тому числі в результаті пожеж на нафтових свердловинах і скидання нафти в море.

Фото: палац шейха Абдулли Аль-Джабір, пошкоджений під час вторгнення Іраку

3

Пріоритетність і прискорена процедура

Важливим нововведенням Комісії стало **надання пріоритету індивідуальним заявам** потерпілих фізичних осіб перед заявами урядів та компаній, на протियाгу тому, як це відбувалося раніше. Такий гуманістичний і людиноцентричний підхід став вагомим кроком в еволюції міжнародних компенсаційних механізмів.

Керівною Радою було ухвалено рішення(4) розглядати за прискореною процедурою і тлумачити як невідкладні індивідуальні заяви потерпілих за категоріями «А» (вимушене полишення Кувейту або Іраку), «В» (серйозні тілесні ушкодження та/або смерть члена сім'ї) і «С» (різні види шкоди на суму до \$100 000).

Особливості прискореної процедури розгляду передбачено у статті 37 Тимчасових правил розгляду заяв (Provisional Rules For Claims Procedure). Ці особливості, зокрема полягають у використанні спеціальних методів аналізу заяв, включаючи комп'ютерне співставлення даних заяв із перевірочними даними, вибірку, статистичне моделювання, відсутність усних слухань тощо.

Відповідно до пункту (d) статті 37 Тимчасових правил кожна колегія комісарів мала завершити розгляд переданих їй заяв та опублікувати звіт якомога швидше, але не пізніше ніж через **120 днів** з дати подання заяв до колегії.

---

(4) First Session of the Governing Council of the United Nations Compensation Commission. Criteria for Expedited Processing of Urgent Claims. [S/AC.26/1991/1](#), 2 August 1991.

Фото: кувейтська траса-80 ("Шосе смерті")

У рішенні [S/AC.26/1991/1](#) Керівна Рада зазначила:

«Для багатьох осіб ці процедури забезпечать швидке відшкодування в повному обсязі; для інших – істотне проміжне відшкодування, поки розглядаються їхні більші або складніші позови, в тому числі для тих, хто зазнав комерційних збитків» (пункт 1).

Таким чином, людина, яка зазнала значних майнових збитків понад \$100 000, мала змогу подати заяву категорії «С», і через прискорену процедуру розгляду отримати принаймні часткове відшкодування, а одночасно з цим, на основі тих самих фактів, подавши заяву категорії «D» (заяви понад \$100 000), в рамках загальної процедури доказувати, що її збитки насправді були більшими і врешті-решт отримати повне відшкодування.

Прискорений розгляд трьох категорій заяв став можливим також завдяки пониженим стандартам доказування, що були установлені для цих категорій рішенням Керівної Ради [S/AC.26/1991/1](#) (докладно про це далі).

4

Предмет доказування

Згідно із загальними постулатами деліктного права, потерпіла особа має довести:

вину особи, до якої заявлено вимогу про відшкодування

відповідач поведився протиправно

наявність юридично значимої шкоди

наявність таких негативних наслідків, які згідно із законом визнаються компенсальними

причинно-наслідковий зв'язок між першим та другим

шкода потерпілого має бути викликана протиправною поведінкою того, до кого заявлено вимогу про відшкодування

Проте, як уже було зазначено, необхідності установлювати вину Іраку в Комісії не було – вина уже була встановлена Радою Безпеки ООН і визнана самим урядом Іраку.

Таким чином, завдання Комісії зводилося до перевірки:

того факту, що **заявник дійсно зазнав шкоди**, яка охоплюється однією із визначених шести категорій

що ця **шкода була дійсно наслідком вторгнення** Іраку в Кувейт і подальшої окупації Кувейту

До цього варто також додати задачу із визначення суми компенсації, яка із теоретичної точки зору може вважатися або частиною першого питання (про наявність шкоди), або ж може бути виділена в окреме дослідження.

5

Доказові стандарти

За загальним правилом, **тягар доказування певного факту покладається на того, хто ґрунтує на цьому факті свою правову позицію** (заяву, вимогу, претензію чи заперечення). Згідно із цим правилом, заявник, який звертається до Комісії, має відповідними доказами підтвердити, що він зазнав **юридично значимої шкоди**, обґрунтувати її **розмір**, і продемонструвати, що вона стала **наслідком міжнародно протиправних дій** Іраку.

Ключове значення в контексті доказової діяльності мають стандарти доказування. Стандарт доказування вказує на рівень вимогливості щодо доказів, які подаються на підтвердження того або іншого факту.

Це свого роду «планка», яку має подолати суб'єкт доказування, аби його правова позиція була визнана фактично обґрунтованою. Залежно від процесуального регламенту ця планка може бути вищою або нижчою, і, відповідно, вимогливість буде більшою або меншою.

Так, наприклад стандарти доказування для кримінальних і цивільних справ – різні⁽⁵⁾.

У кримінальній справі вина особи має бути доказана **«поза розумним сумнівом»** (beyond reasonable doubt), Перший стандарт значно більш вимогливий – він означає, що слід переконати суддю так, щоб він на **90 або більше відсотків** був упевнений у винуватості підсудного.

У цивільній справі факти встановлюються на основі стандарту **«переважаючої вірогідності»** (balance of probability, preponderance of the evidence). Цивільний стандарт, менш вимогливий – для нього достатньо переконати суддю, що факт скоріше мав місце, ніж не мав (по суті це означає, що судді вистачить лише на **(50+1) відсотків** бути переконаним у правдивості заявленого факту).

(5) Докладно про це див.: Karnaukh B. [Standards of Proof: A Comparative Overview from the Ukrainian Perspective](#). Access to Justice in Eastern Europe. 2021. Vol. 2(10). P. 25–43; Borysova V.I. & Karnaukh B.P. [Standard of proof in common law: mathematical explication and probative value of statistical data](#). Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, 2021, Vol. 28, No. 2, 171–180

Утім розгляд заяв Комісією і подібними установами в минулому має низку вагомих особливостей, які вимагають спеціально достосованого, гнучкого й диференційованого підходу до установлення «доказової планки», яку мають подолати заявники. Зокрема, на доказових можливостях заявників не могли не позначитися особливі обставини завдання шкоди: за умов військової агресії і окупації збирання доказів є далеко не першим пріоритетом людей. Люди вимушені поспіхом рятуватися від війни, залишаючи своє майно, і в цьому сум'ятті підтверджуючі документи могли бути втрачені, загублені або знищені. Режим роботи різноманітних державних органів і установ порушується війною, що ускладнює фіксацію різноманітних актів цивільного стану та інших подій, які за нормальних умов офіційно документуються.

У рекомендаціях S/AC.26/1994/1 Комісія вказала:

«Обмаль доказової бази, характерна для багатьох заяв, може бути пояснена насамперед обставинами, що склалися в Кувейті та Іраку під час періоду вторгнення та окупації. В умовах загальної надзвичайної ситуації, що панувала в обох країнах, тисячі людей були змушені тікати або переховуватися, або потрапили в полон, не зберігши документів, які згодом можна було б використати для обґрунтування їхніх втрат. Крім того, багато заявників вирішили або не змогли повернутися до Іраку чи Кувейту, а тому мали труднощі з наданням первинних доказів своїх втрат, збитків або ушкоджень» (с. 33).

Фото: сім'я кувейтських біженців прямує додому 2 березня 1991 року після місячного ув'язнення в Іраку під час війни

Ці обставини у сукупності з великою кількістю заяв, які мала опрацювати Комісія, робили неефективним і нереалістичним застосування звичайних стандартів доказування, які діють у цивільному чи кримінальному судочинстві. Тому закономірним кроком стало запровадження особливих, понижених вимог до доказів на підтвердження завданої шкоди.

При цьому Комісія відзначила що така практика загалом є поширеною в діяльності подібних міжнародних компенсаційних механізмів:

«Дефіцит доказової бази, коли йдеться про багаточисленні заяви, не є безпрецедентним явищем у міжнародних програмах відшкодування збитків, особливо якщо події, що зумовили відповідальність, мали місце за аномальних обставин, таких як ті, що склалися в Кувейті та Іраку під час конфлікту. Аналіз практики міжнародних трибуналів стосовно питань доказування показує, що трибуналам часто доводилося приймати рішення за заявами на основі мізерних або неповних доказів. Як було помічено, пониження планки потрібних доказів відбувається особливо “у випадку комісій з розгляду заяв, яким доводиться мати справу зі складними фактичними питаннями, пов’язаними з позовами сотень або навіть тисяч осіб”».(6)

По-друге, окрім обставин воєнного конфлікту, при визначенні рівня вимогливості до доказів, Комісія враховувала також **реалії національної практики**, що склалася у відповідній країні, із якої походять потерпілі. Приміром, Комісія зважила на те, що економіка Кувейту має переважно готівковий характер, що позначається на специфіці доказування укладених угод і проведених за ними розрахунків.(7)

По-третє, Комісія застосовувала **диверсифікований підхід** – для різних категорій заяв застосовувались різні стандарти доказування. Вимогливість прямо пропорційно залежала від суми відшкодування, на яку претендував заявник: що менша сума, то нижчі вимоги до доказування шкоди, і навпаки.

(6) Recommendations S/AC.26/1994/1 made by the Panel of Commissioners Concerning Individual Claims For Serious Personal Injury or Death (Category “B” Claims), 26 May 1994, p. 34.

Те ж саме див.: Report and Recommendations S/AC.26/1994/3 made by the Panel of Commissioners Concerning the First Instalment of Individual Claims for Damages Up To Us\$100,000 (CATEGORY “C” CLAIMS), 21 December 1994, p. 29.

(7) Report and Recommendations S/AC.26/1994/3 made by the Panel of Commissioners Concerning the First Instalment of Individual Claims for Damages Up To Us\$100,000 (CATEGORY “C” CLAIMS), 21 December 1994, p. 28.

Більше того, в окремих випадках (коли сума відшкодування була фіксованою) змінювався навіть предмет доказування. Наприклад, за заявами категорії «А» (вимушене переміщення) взагалі **не підлягав доказуванню розмір завданої шкоди**: заявник мав лише підтвердити той факт, що у визначений період часу (з моменту вторгнення і до дати припинення вогню) він покинув країну. Від заявника не вимагалось жодних пояснень чи доказів стосовно того, які витрати чи збитки потягло для нього таке вимушене переміщення. Відповідно до пункту 11 рішення Керівної Ради S/AC.26/1991/1 від 2 серпня 1991 року:

«У разі виїзду з Іраку або Кувейту, \$2500 буде надано за наявності простої документації, що підтверджує факт і дату виїзду з Іраку або Кувейту. Документальне підтвердження фактичної суми збитків не вимагається».

Те ж саме стосувалося заяв про серйозні тілесні ушкодження і загибель членів сім'ї, коли заявники претендували на фіксовану суму:

«Крім того, у випадку серйозних тілесних ушкоджень, що не призвели до смерті, буде надано \$2500 за наявності простого документального підтвердження факту смерті і родинних зв'язків. Документальне підтвердження фактичної суми збитків, спричинених смертю або тілесними ушкодженнями, не вимагається. Якщо фактична сума збитків перевищує \$2,500, зазначені виплати вважатимуться проміжним відшкодуванням, а заяви на отримання додаткових сум можуть також подаватися відповідно до пункту 14 та інших відповідних категорій».(8)

---

(8) First Session of the Governing Council of the United Nations Compensation Commission. Criteria for Expedited Processing of Urgent Claims. S/AC.26/1991/1, 2 August 1991, para 12.

Фото: Вторгнення іракської армії до Кувейту 1991 року

Остання, третя категорія заяв, що підлягали розгляду за прискороною процедурою, передбачала доказування розміру завданих збитків. Для цієї категорії Керівною Радою було встановлено спеціальний доказовий стандарт – **«розумного мінімуму [доказів], прийнятного відповідно до обставин»**. При цьому застережено, що заяви щодо менших сум (до \$20000) потребують меншого документального підтвердження.

Відповідно до пункту 15(a) рішення S/AC.26/1991/1:

«Такі заяви повинні бути документально підтверджені відповідними доказами щодо обставин та суми заявлених збитків. Докази, що вимагаються, повинні відповідати розумному мінімуму, який є прийнятним за даних обставин, а для менших претензій, зокрема тих, що не перевищують \$20 000, зазвичай вимагається менший обсяг документальних доказів».

Насамкінець, найбільш вимогливий стандарт, який застосовувала Комісія, був встановлений для заяв категорій «D», «E» і «F». Такі заяви мали бути підтверджені **«документальними та іншими доречними доказами, достатніми, щоб продемонструвати обставини і розмір завданої шкоди»** (стаття 35(3) Тимчасових правил розгляду заяв).

При цьому Комісія у Звіті S/AC.26/1998/1 наголосила, що навіть цей, найбільш вимогливий із застосовуваних нею стандартів, не порівнянний із високим кримінально-правовим стандартом «поза розумним сумнівом» - натомість він радше наближається до цивільно-правового стандарту «переважаючої вірогідності», причім із тим застереженням, що й він має бути скоригований на особливі обставини війни.(9)

(9) REPORT AND RECOMMENDATIONS S/AC.26/1998/1 made by the Panel of Commissioners Concerning Part One of the First Instalment of Individual Claims for Damages Above US\$100,000 (CATEGORY "D" CLAIMS) 3 February 1998, para 72.

Фото: Американські танки та солдати під час визволення Кувейту

Усі доказові стандарти, застосовувані Комісією, разом із загальним правилом щодо тягаря доказування, дістали відображення у статті 35 Тимчасових правил розгляду заяв:

■ **«1) Кожен заявник несе відповідальність за подання документів та інших доказів**, які задовільно демонструють, що конкретна вимога або група вимог підлягає компенсації відповідно до Резолюції Ради Безпеки 687 (1991). Кожна експертна група визначатиме допустимість, належність, значущість і вагу будь-яких документів та інших доказів, поданих заявником.

■ **2) Щодо заяв, отриманих відповідно до Критеріїв прискореної обробки термінових заяв (S/AC.26/1991/1), застосовуються такі настанови:**

■ **a) Для виплати фіксованих сум у разі виїзду** заявники повинні надати просту документацію, що підтверджує факт і дату виїзду з Іраку або Кувейту. Документальне підтвердження фактичної суми збитків не вимагатиметься.

■ **b) Для виплати фіксованих сум у разі отримання серйозних тілесних ушкоджень**, що не призвели до смерті, заявники повинні надати прості документи, що підтверджують факт і дату отримання тілесних ушкоджень; у разі смерті заявники повинні надати прості документи, що підтверджують факт смерті і родинні зв'язки. Документальне підтвердження фактичної суми збитків не вимагається.

■ **c) Для розгляду заяв про відшкодування фактичних збитків** на суму до \$100 000, такі заяви повинні бути підтверджені відповідними документами, що підтверджують обставини та суму заявлених збитків. Документи та інші докази, що вимагаються, є розумним мінімумом, який відповідає конкретним обставинам справи. Менший обсяг документальних доказів, як правило, вимагається для менших вимог, зокрема тих, що не перевищують \$20 000.

■ **3) Щодо заяв, отриманих відповідно до Критеріїв для розгляду заяв фізичних осіб, не охоплених іншими критеріями**, заяв корпорацій та інших юридичних осіб, а також заяв урядів і міжнародних організацій (S/AC. 26/1991/7/Rev.1), такі заяви повинні бути підкріплені документальними та іншими належними доказами, достатніми для підтвердження обставин та розміру заявленого збитку».

Таким чином, диверсифікований підхід до доказових стандартів у практиці Комісії полягав у застосуванні трьох різних планок вимогливості щодо доказів:

для заяв, що розглядалися за прискореною процедурою і передбачали виплату фіксованої суми

заявники мали підтвердити лише факт завдання шкоди, без необхідності доказувати точні суми збитків, які потягнув за собою шкідливий інцидент

для заяв, що розглядалися за прискореною процедурою, але передбачали виплату компенсацій у розмірі до \$100 000

заявник повинен був підтвердити факт завдання шкоди та її розмір, спираючись на розумний мінімум [доказів], прийнятний відповідно до конкретних обставин справи обставин

для індивідуальних заяв, що розглядалися за звичайною процедурою і передбачали виплату відшкодування у розмірі понад \$100 000

заявник повинен був підтвердити факт завдання шкоди та її розмір, спираючись на документальні та інші належні докази, достатні для підтвердження обставин та розміру заявленого збитку

Насамкінець, іще однією особливістю доказової діяльності, яка полегшувала тягар покладений на заявників, було **використання презумпцій**, тобто припущень, які сприймалися Комісією як даність без необхідності підтвердження з боку заявника. Презумпції можуть стосуватися окремих фактів і можуть робитися як висновок із інших, установлених фактів.

Наприклад, Комісія вважала розумним презюмувати, що більшість смертей і каліцтв, які відбулися в Іраку чи Кувейті у період між другим серпня 1990 і другим березня 1991 року, є такими що причинно пов'язані із вторгненням і окупацією.(10)

Комісія також виходила із презумпції наявності моральної шкоди у випадках, коли було встановлено, що особа:

1) була захоплена в заручники або незаконно утримувалася більше трьох днів

або 2) була захоплена в заручники або незаконно утримувалася протягом трьох днів або менше за обставин, що свідчили про неминучу загрозу її життю

або 3) через явно обґрунтовані побоювання за своє життя або через те, що вона була захоплена в заручники або незаконно утримувалася, була вимушена переховуватися більше трьох днів.(11)

Якщо автомобіль був залишений в Іраку або Кувейті до або під час вторгнення і окупації, а потім був безслідно втрачений, Комісія також презюмувала, що втрата пов'язана із воєнними діями.(12) (1998-01 пункт 266).

(10) Report and Recommendations S/AC.26/1994/3 made by the Panel of Commissioners Concerning the First Instalment of Individual Claims for Damages up to US\$100,000 (CATEGORY "C" CLAIMS), 21 December 1994, p. 110, 124.

(11) Report and Recommendations S/AC.26/1994/3 made by the Panel of Commissioners Concerning the First Instalment of Individual Claims for Damages up to US\$100,000 (CATEGORY "C" CLAIMS), 21 December 1994, p. 87.

(12) REPORT AND RECOMMENDATIONS S/AC.26/1998/1 made by the Panel of Commissioners Concerning Part One of the First Instalment of Individual Claims for Damages Above US\$100,000 (CATEGORY "D" CLAIMS) 3 February 1998, para 266.

6 Як це працює: окремі приклади застосування доказових стандартів

6В

Категорія «В»

У Рекомендаціях S/AC.26/1994/1 (стор. 35) Колегія зауважила на тому, що обставини, які склалися в Кувейті та деяких сусідніх країнах у період з 2 серпня 1990 року по 2 березня 1991 року, надзвичайно ускладнили для заявників отримання **синхронної медичної документації** (тобто таких медичних документів, які були складені негайно чи одразу після травми). З огляду на це Колегія ухвалила приймати **медичну документацію, складену згодом**, як достатній доказ на підтвердження факту ушкодження чи травми.

Більш того, Колегія зауважила, що деякі заявники взагалі були позбавлені можливості отримати необхідні медичні документи, зокрема із огляду на те, що в період окупації кількість медичних установ і медичного персоналу у країні критично знизилася.⁽¹³⁾

Дехто не мав змоги дістати жодних документів через те, що травма була отримана в пустелі, під час втечі з Іраку або Кувейту; декому було важко звернутися до лікаря з особистих або культурних причин, як у випадку сексуального насильства або катувань. У таких випадках Колегія замість медичної документації приймала **інші письмові докази, показання свідків** та, в окремих випадках, **особисті пояснення заявника** як достатні докази факту заподіяння шкоди.⁽¹⁴⁾

Колегія, зокрема, розглянула низку випадків, коли заявники стверджували, що були затримані іракськими військовими і під час тримання під вартою зазнали **катувань**. Більшість таких заявників в якості доказів надавали **особисті пояснення**, в яких стверджувалося, що вони були затримані та піддані катуванням, а також офіційний

---

(13) Три головні фактори вплинули на можливість отримання медичних і пов'язаних з ними послуг під час вторгнення й окупації. По-перше, це колосальний відтік медичного персоналу із країни. По-друге, це закриття, руйнування і розграбування медичних установ: станом на кінець окупації усі 87 медичних установ були або закриті або працювали набагато менше нормальної пропускної спроможності. По-третє, це обмеження доступу до медичних установ, зокрема, через те, що окупаційна влада обумовила можливість отримання медичної допомоги обміном кувейтського паспорту на іракський, встановила комендантські години і пріоритетне надання допомоги іракським військовим.

(14) Recommendations S/AC.26/1994/1 made by the Panel of Commissioners Concerning Individual Claims For Serious Personal Injury or Death (Category "B" Claims), 26 May 1994, p. 36.

документ від кувейтської влади або Міжнародного комітету Червоного Хреста про те, що про те, що людина була затримана. У переважної більшості медичні документи, які б фіксували наслідки катувань, були відсутні.

Медичний експерт Комісії підтвердив, що жертви катувань часто не бажають звертатися за допомогою до лікаря, оскільки прагнуть стерти пам'ять про катування, або можуть соромитися визнати, що їхнє психічне здоров'я постраждало від пережитих випробувань. Крім того, деякі форми катувань не залишають помітних фізичних шрамів. Беручи до уваги зазначене, а також те, що катування кувейтських громадян в іракському полоні було визнане поширеним у звітах міжнародних організацій,⁽¹⁵⁾ Колегія дійшла висновку, що:

«компенсація має бути виплачена тим заявникам, які продемонстрували, що під час перебування під вартою вони зазнали катувань з боку іракських сил, навіть якщо вони не змогли надати медичну документацію, за умови, що факт затримання був засвідчений офіційним органом влади».⁽¹⁶⁾

Схожий підхід було застосовано і щодо заяв про **сексуальне насильство**. Окрім того, що жертви сексуального насильства часто уникають звернення до лікарів, лікар потенційно може задокументувати сліди такого насильства, тільки якщо потерпіла особа звернулася негайно після нападу. В умовах війни й окупації така можливість майже виключена. Як і практика катувань затриманих, сексуальне насильство з боку іракських військових було зафіксоване у звітах міжнародних організацій. З огляду на це, Колегія рекомендувала задовольняти заяви щодо сексуального насильства, навіть коли такі заяви ґрунтувалися виключно на непрямих доказах.

⁽¹⁵⁾ Див.: [Report on the Situation of Human Rights in Kuwait under Iraqi Occupation](#), by Walter Kälin, Special Rapporteur of the ECOSOC Commission on Human Rights, E/CN.4/1992/26 (January 16, 1992)

⁽¹⁶⁾ Recommendations S/AC.26/1994/1 made by the Panel of Commissioners Concerning Individual Claims For Serious Personal Injury or Death (Category "B" Claims), 26 May 1994, p. 37.

Фото: знищені авто іракських військ, що відступають на шосе 80 (ще відоме як «Шосе смерті») в Кувейті, квітень 1991 року

У заявах категорії «В» щодо **смерті члена сім'ї** установленню підлягали три обставини, а саме – факт смерті, родинний зв'язок між заявником і загиблим, та причинний зв'язок між смертю і вторгненням. **Свідоцтво про смерть або поховання**, чи подібний документ виданий офіційною установою (зокрема, національним органом влади, іноземним посольством, міжнародною організацією), наприклад, лист що інформує родину померлого про смерть, визнавався беззаперечним доказом факту смерті.

Проте у низці випадків свідоцтва про смерть не могли бути видані одразу за фактом смерті, зокрема через те, що причину смерті мав установити спеціаліст, яких було обмаль у зв'язку із ситуацією в країні, або через те, що сім'ї отримували свідоцтва про смерть від іракської влади і відтак повинні були їх обміняти на кувейтські свідоцтва. Як наслідок, свідоцтво про смерть могло бути видане через декілька місяців після смерті. Комісія приймала такі свідоцтва як належний і достатній доказ.⁽¹⁷⁾

Щодо причинного зв'язку між смертю та вторгненням, то свідоцтво про смерть або будь-який інший офіційний документ (наприклад, поліцейський протокол) визнавався достатнім доказом причинного зв'язку, якщо в ньому була вказана причина смерті. Якщо ж у свідоцтві про смерть не вказувалась причина смерті, як докази приймалися інші документи, що пояснювали зв'язок між вторгненням та смертю.

У деяких випадках Колегія визнавала **особисті пояснення заявника** щодо зв'язку його ушкоджень із вторгненням достатнім доказом, за умови, що медичний експерт Комісії підтверджував, що характер ушкодження відповідає причині, на яку посилається заявник.⁽¹⁸⁾

(17) Recommendations S/AC.26/1994/1 made by the Panel of Commissioners Concerning Individual Claims For Serious Personal Injury or Death (Category "B" Claims), 26 May 1994, p. 39-40

(18) Recommendations S/AC.26/1994/1 made by the Panel of Commissioners Concerning Individual Claims For Serious Personal Injury or Death (Category "B" Claims), 26 May 1994, p. 41.

Категорія «С»

Як зазначалося вище, для цієї категорії заяв стандарт доказування був визначений як **«розумний мінімум»** доказів, прийнятний відповідно до конкретних обставин справи.

Визначаючи, що становить такий «розумний мінімум», Колегія зіставляла конкретні докази, подані заявниками із базовими даними у розпорядженні Колегії стосовно **доступності, релевантності та надійності таких доказів у контексті умов, що склалися внаслідок вторгнення та окупації.**

Колегія також зауважила на тому, що вже сама по собі заповнена форма заяви може мати важливе доказове значення, за умови що вона заповнена належним чином і узгоджується із базовими даними та закономірностями, виявленими в інших подібних заявах. Важливо також те, що форма заяви містить підписане заявником запевнення стосовно того, що інформація, викладена в заяві, відповідає дійсності⁽¹⁹⁾ Особливо це стосується осіб, які перебували в іракському полоні:

«спеціальний стандарт повинен застосовуватися до тих заявників категорії “С2”, які довели, що вони були взяті в полон, затримані в інший спосіб або були вимушені переховуватися. Такі події, що підпадають під категорію “С1”, вірогідно, мають шкідливий вплив на здоров'я цих осіб, водночас перешкоджаючи їхній здатності надати докази отриманих травм. Тому заповнення ними сторінки про шкоду у категорії “С2” може розглядатися як достатній доказ факту отримання ними травми».⁽²⁰⁾

Оцінюючи доказове значення заповнених форм заяв, Колегія звертала увагу також на **соціально-економічні характеристики заявників**, такі як освіта і рівень доходу, оскільки вони допомагали краще зрозуміти спроможність відповідної особи подати ті або інші докази й обґрунтувати свою позицію.

⁽¹⁹⁾ Report and Recommendations S/AC.26/1994/3 made by the Panel of Commissioners Concerning the First Instalment of Individual Claims for Damages up to US\$100,000 (CATEGORY "C" CLAIMS), 21 December 1994, p. 24.

⁽²⁰⁾ Report and Recommendations S/AC.26/1994/3 made by the Panel of Commissioners Concerning the First Instalment of Individual Claims for Damages up to US\$100,000 (CATEGORY "C" CLAIMS), 21 December 1994, p. 110.

Окрім того, оскільки заяви до Комісії подавалися не безпосередньо, а через уряди, для оцінки доказової ваги поданої в заявах інформації, слід було аналізувати національні програми обробки цих заяв, і зокрема те, чи сприяли посадові особи відповідної держави заявникам у заповненні документів, і чи проводили будь-яку верифікацію або перевірку зазначеної інформації.

Зокрема, підлягали врахуванню такі чинники:

■ **(I) Чи вимагалось від заявників заповнювати форму заяви в офіційно визначеному місці** (наприклад, у центральному або місцевому офісі національної програми відшкодування збитків) або під наглядом чи за допомогою **посадової особи** національної програми відшкодування збитків;

■ **(II) Чи перевірялися докази**, надані заявниками, посадовими особами програми;

■ **(III) Політика, процедури та стандарти**, що застосовуються **посадовими особами** програми при перевірці, коригуванні або валідації заяв (наприклад, чи запитували посадові особи програми додаткову інформацію або докази у заявників на підтримку заяв, і які типи заяв були відхилені через недоліки, і які типи недоліків призвели до відхилення заяв);

■ **(IV) Політика та процедури**, що застосовуються **національною програмою** відшкодування збитків у зв'язку з верифікацією заявлених вимог (наприклад, залучення слідчих або аварійних комісарів).(21)

Переважає більшість заяв цієї категорії спиралась на особисті пояснення заявника в якості головного доказу. У цих поясненнях розповідалося, що сталося з позивачем на момент початку вторгнення, а також обставини та розмір понесених ним збитків.

---

(21) Report and Recommendations S/AC.26/1994/3 made by the Panel of Commissioners Concerning the First Instalment of Individual Claims for Damages up to US\$100,000 (CATEGORY "C" CLAIMS), 21 December 1994, p. 28.

Переважна більшість заяв цієї категорії спиралась на **особисті пояснення заявника** в якості головного доказу. У цих поясненнях розповідалося, що сталося з позивачем на момент початку вторгнення, а також обставини та розмір понесених ним збитків. Колегією було вирішено, що доказова вага таких пояснень має варіювати залежно від конкретної шкоди, якої стосується заява:

«Наприклад, у контексті певних збитків, наприклад, заяв про відшкодування моральної шкоди внаслідок вимушеного переховування, найкращим доступним доказом може бути свідчення заявника про те, де, чому і за яких обставин ця він переховувався. Пояснення та описи, що містяться в таких показаннях, сприятимуть подальшій оцінці релевантності, ваги та достовірності показань, особливо якщо їх розглядати у світлі відповідної довідкової (базової) інформації. Натомість, особисте пояснення, надане на обґрунтування заяви про відшкодування збитків, завданих нерухомому майну, хоча і є доречним, але не може вважатися достатнім для встановлення права власності на це майно або розміру завданих збитків».(22)

Чимало заявників у якості доказів надавали показання свідків. При цьому такі показання могли бути або самостійним документом, або просто мати вигляд підтвердження одним або кількома свідками даних, викладених у заяві заявника. Характерно те, що **свідками найчастіше виступали рідні та близькі заявника**.

Колегія у Звіті S/AC.26/1994/3 зазначила, що доказова вага таких показань має визначатися з огляду на:

- **(I)** зв'язок свідка із заявником, ураховуючи, однак, що в умовах воєнного конфлікту і надзвичайних обставин **родичі та близькі можуть виявитися єдиними доступними свідками**;
- **(II)** загальні засади оцінки якості і релевантності показань свідка, зокрема те, чи містить інформація у заяві підстави для показань свідка (наприклад, час, місце, знання подій з перших рук).(23)

---

(22) Report and Recommendations S/AC.26/1994/3 made by the Panel of Commissioners Concerning the First Instalment of Individual Claims for Damages up to US\$100,000 (CATEGORY "C" CLAIMS), 21 December 1994, p. 25-26

(23) Report and Recommendations S/AC.26/1994/3 made by the Panel of Commissioners Concerning the First Instalment of Individual Claims for Damages up to US\$100,000 (CATEGORY "C" CLAIMS), 21 December 1994, p. 26.

Ясна річ, **письмові докази** (як-то: квитанції, рахунки, контракти; офіційні державні документи, документи про акти цивільного стану, банківські документи та документи на нерухомість; листи від відповідних фахівців, у тому числі лікарів, страхових експертів та колишніх роботодавців, фотографії та газетні статті) визнавались такими, що мають велику доказову вагу.

Як і для оцінки попередньої категорії заяв, Колегія спиралась також на загальну довідкову (базову) інформацію, включаючи доповіді та статистичні звіти, підготовлені національними органами влади, міжнародними організаціями та іншими незалежними установами, щодо характеру та причин втрат, спричинених вторгненням Іраку до Кувейту та його окупацією.

Фото: Острів Файлака, обстріляний іракськими військовими

Категорія «D»

Характерною особливістю цієї категорії заяв був вищий (порівняно із категоріями «А» «В» і «С») стандарт доказування, а також розгляд кожної заяви індивідуально.

Характеризуючи цей стандарт, Колегія зазначила:

*«Колегія свідомо того, що міжнародні трибунали, незалежно від їхнього складу, яким доручено вирішувати спір між двома державами, що належать до будь-якої правової системи або систем, визнають що **доказове право в міжнародному судочинстві є гнучкою системою**, вільною від будь-яких технічних правил. Колегія також усвідомлює той факт, що відсутність стандартизованих правил доказування в міжнародному праві та ліберальний підхід міжнародних судових установ до прийняття та оцінки доказів не знімає з позивачів тягаря доведення обставин та розміру заявлених збитків.*

*Водночас, враховуючи складні обставини вторгнення та окупації Кувейту Іраком, як зазначено у вищезгаданих довідкових звітах, багато заявників не можуть, і від них не можна очікувати, що вони задокументують усі аспекти своїх заяв. У багатьох випадках відповідні документи не існують, були знищені або залишені заявниками, які тікали з Кувейту або Іраку. Відповідно, рівень доказів, який Колегія вважає доречним, близький до так званого **“балансу вірогідності”**, на противагу стандарту “поза розумним сумнівом”, що вимагається в деяких юрисдикціях для доведення вини в кримінальному процесі. Більш того, стандарт “балансу вірогідності” має застосовуватися **з урахуванням обставин**, що склалися станом на день вторгнення і завдання шкоди».*(24)

(24) REPORT AND RECOMMENDATIONS S/AC.26/1998/1 made by the Panel of Commissioners Concerning Part One of the First Instalment of Individual Claims for Damages Above US\$100,000 (CATEGORY “D” CLAIMS) 3 February 1998, para 72.

Фото: Літаки США, які пролітають над кувейтськими нафтовими свердловинами, які були підпалені іракськими солдатами

Разом з тим, оцінюючи докази за цією категорією заяв, Комісія враховувала низку чинників, які впливали на можливість подання тих або інших доказів, зокрема:

- **обставини** збройного конфлікту;
- **соціально-економічну** характеристику заявників;
- переважно готівковий **характер економіки** Кувейту;
- **особливості національних програм** з відшкодування шкоди, через які здійснювався первинний збір інформації від заявників.

Так само як і в попередніх категоріях, важливу роль для оцінки достовірності заяв відігравали базові відомості, тобто загальна інформація щодо подій військового конфлікту, консолідована у звітах і доповідях міжнародних організацій. Таким чином, навіть найвимогливіший із використовуваних Комісією доказових стандартів залишався достатньо гнучким і значною мірою враховував непрямі докази у вигляді зводів даних.

Висновки

У надзвичайних умовах збройного конфлікту й окупації збирання доказів завданої шкоди істотно утруднене для потерпілих. До цього є чимало різних причин.

Насамперед те, що **документування подій, які розгортаються довкола, є далеко не першим пріоритетом** людей, яким загрожує смертельна небезпека.

По-друге, характер пережитого часто є таким, що потерпілі можуть **свідомо чи несвідомо уникали будь-яких дій**, що нагадують про негативний досвід.

По-третє, **офіційне засвідчення** тих або інших обставин з боку державних органів чи інших інституцій (зокрема медичних установ) **може бути унеможливлене** чи суттєво утруднене через збої в роботі цих органів та інституцій, втрату державою контролю над частиною території, фізичне знищення чи втрату архівів, реєстрів тощо.

Усі ці обставини вимагають відповідної чутливості з боку міжнародних компенсаційних механізмів, які не можуть собі дозволити ригористичний підхід і суворий формалізм, властивий звичайним провадженням у національних судах. Саме тому, **доказове право у цій сфері гнучке і чутливе до особливих обставин**, у яких опиняються заявники.

Це проявляється у **спеціальних, понижених стандартах доказування**, які застосовуються у міжнародних компенсаційних механізмах. Диверсифікація стандартів доказування у практиці Компенсаційної комісії ООН полягала в застосуванні **трьох різних підходів** до різних категорій заяв.

Один підхід зводився до того, що заявники мусили доказувати **тільки шкоду і її зв'язок із вторгненням** без необхідності наводити жодні докази щодо розміру завданих збитків.

Другий полягав у тому, що розмір завданих збитків мав бути доведений за стандартом **«розумного мінімуму»** доказів, прийняттого відповідно до обставин конкретної справи.

Насамкінець третій стандарт, близький за змістом до цивільно-правового стандарту **«переважаючої вірогідності»**, вимагав від заявників подати «документальні та інші доречні докази, достатні, щоб продемонструвати обставини і розмір завданої шкоди». Утім навіть цей стандарт підлягав застосуванню із коригуванням на особливі умові війни.

На додаток до цього, тягар, покладений на заявників, був полегшений завдяки **презумпціям**, які формувались у практиці Комісії.

Підходи, вперше запроваджені Компенсаційною комісією ООН, мають бути використані і розвинені в рамках міжнародного компенсаційного механізму для України.

Насамперед, ідеться про еволюційний **людиноцентричний підхід** і надання пріоритету індивідуальним заявам потерпілих фізичних осіб.

По-друге, продуктивною ідеєю видається запровадження **двох різних треків розгляду заяв – звичайного та прискореного**, при чому, одна і та ж шкода може бути заявлена в обох треках, так, що поки особа очікує на розгляд своєї заяви у звичайному треці, вона тим часом має змогу отримати проміжне швидке відшкодування принаймні частини завданих збитків.

Зрештою, підхід до стандартів доказування у межах компенсаційних механізмів, пов'язаних із війною і масовими інцидентами завдання шкоди, не може бути ніяким іншим, окрім як гнучким і чутливим до особливих обставин завдання шкоди. **Обов'язок доказування**, який покладається на потерпілих від війни, **не повинен стати надмірним, непіднімним тягарем** – він має бути гнучко достосований до умов, у яких опинилися потерпілі і до реалій воєнного часу, які обмежують можливості щодо збирання і подання доказів.

Інститут законодавчих ідей - незалежний аналітичний центр, який досліджує питання реалізації антикорупційної політики в Україні, її відповідність міжнародним стандартам протидії корупції. Ми аналізуємо інститут повернення активів та можливості його вдосконалення і розширення. В сучасних умовах одним з головних завдань ми бачимо забезпечення відшкодування шкоди, завданої агресією РФ проти України за рахунок російських активів.

izi.institute

office@izi.institute

+38(063)7638509

Проект "Efficient reparations NOW"

